

Duyu-Verisi Kuramının Adverbial Eleştirisi

*Abmet Cüneyt GÜLTEKİN**

Makale Geliş / Received:22.05.2018
Makale Kabul / Accepted:23.06.2018

Öz

Duyu-verisi kuramı, edim-nesne kuramı olarak, fiziksel-olmayan mental entitelerin varlığını ortaya koymakta ve bunları duyu-verileri olarak adlandırmaktadır. Kuram bu metafizik iddiayı, özellikle yanılısamaya dayanan argümanın yardımıyla savunmaktadır. Duyu-algısının açıklanmasında, fenomenal ilkenin kabul edilmesiyle birlikte, fiziksel nesnelere üzerine bir algı perdesi çekilmektedir. Russel, Broad ve Price için, duyu-verileri doğrudan farkındalığın nesnelere ve fiziksel nesnelere farklıdır, ancak bu görüş kolaylıkla dış dünyaya ilişkin bir kuşkuyla kapı açabilmektedir. Dolayısıyla duyu-verisi kuramı çözdüğünden daha fazla soruna yol açıyor gibi görünmektedir. Bu bağlamda duyu-verisi düşüncesini ileri sürmenin motivasyonu ve nedenleri üzerinde odaklanılacaktır. Ayrıca kurama karşı yapılan önemli karşı çıkışlar ortaya konulacaktır ki, bunlardan birisi de duyu-verilerini bir mit olarak gören eleştiridir.

Bu karşı çıkışlar doğrultusunda güçlü bir eleştiri ortaya koyan algılamaya ilişkin adverbial kuramın yaklaşımı sergileyecek ve özellikle görsel deneyime ilişkin yaptığı analiz ele alınacaktır. Adverbial kuram algılanan nesnelere yerine, algılama biçimine odaklanmış ve duyu-verisi kuramının başa çıkmakta başarılı olamadığı güçlüklerle çözüm önerisinde bulunmuştur. Dolayısıyla duyu-verisi kuramına karşı yapılan adverbial eleştiri, fiziksel-olmayan nesnelere postüle etmeyi gereksiz hale getirmeyi başarmıştır. Ayrıca algılama ve dış dünya arasında açılan boşluğu derinleştirmek yerine, söz konusu açıklığın kapatılmasını olanaklı kulan realist bir pozisyonu savunmayı kolaylaştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Duyu-verisi, Algı, Fenomenal İlke, Görünüş, Algı Perdesi, Adverbial Kuram.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, acgul-
tekin@gmail.com.

Künye: GÜLTEKİN, Ahmet Cüneyt. (2018). Duyu-Verisi Kuramının Adverbial Eleştirisi. *Dört Öge*, 13, 73-84. <http://www.nobelyayin.com/dortoge>.

Adverbial Critic of the Theory of Sense-Data

Abstract

The theory of sense-datum, as an act-object theory, commits itself to non-physical mental entities and calls these objects sense-data. The theory defends this metaphysical claim particularly by the help of the argument from illusion. In explaining sense-perception, within the acceptance of the phenomenal principle, this theory draws a veil over the physical objects. For Russell, Broad and Price, sense-data are the objects of immediate awareness and very different from physical objects, but this view may easily lead to skepticism about the external world. So sense-datum theory reveals more problems than it solves. In this context, I will focus on the motivations of asserting the idea of sense-data. Then I will emphasize the important objections, one of which interprets sense-data as a myth.

In the light of these objections, adverbial theory presents an alternative view about especially the visual perception and makes a strong criticism. Adverbial theory puts forward the way of perceiving instead of perceived objects and resolves important difficulties which sense-datum theory couldn't manage. Therefore adverbial critic of the theory of sense-datum, succeeds to appreciate that there is no need to postulate non-physical objects. Adverbial theory makes it easy to defend a realist position that enables to close the gap between the perception and the external world.

Keywords: Sense-datum, Perception, Phenomenal Principle, Appearance, Veil of Perception, Adverbial Theory.

Duyu-verisi kuramı özellikle algı felsefesinde birtakım sorunları çözmek açısından başarılı olmuştur. Bu başarısının beraberinde ise üstesinden gelinmesi daha zorlu sorunları gündeme getirmiştir. Bunların en çok tartışılanı felsefe tarihine damgasını vuran dış dünyanın varlığı ve dış dünyaya ilişkin bilgi problemidir. Söz konusu sorun, duyu-verisi kuramı yoluyla derinleştirilerek yinelenmiştir. Bu türden dallanıp budaklanan sorunlarla baş etme çabası önemli bir uğraş alanı olsa da, sorunlar alanını ilk planda yalınlaştırmak adına, duyu-verisi kuramının ortaya konulma çerçevesini sunma ve belirli bir noktaya odaklanma işine girişmek tercih edilecektir. Dolayısıyla kuramın yanıt vermeye çalıştığı sorunlar karşısında, verdiği yanıtların yol açtığı sorunlara dikkat çekilecektir. Bu doğrultuda kurama yapılan birçok itiraz olmasına karşın, yine ağılamaya ilişkin bir kuram olan adverbial kuramın itirazına odaklanılacaktır. Adverbial eleştiri dediğimiz itiraz, hem duyu-verisi kuramının motivasyonunu anlamayı hem de ortaya çıkardığı güçlüklerle ilişkin getirilmiş alternatif bir çözüm ışığında, duyu-verisi sorunundan sıyrılabilme yollarından birisini göstermeyi sağlayacaktır. Böylece algı felsefesinde ana yaklaşımlardan birisi olan adverbial kuramın da temel hedefi açık bir şekilde görülecektir.

Duyu-verisi Kuramının Ortaya Konuluşu:

Eğer dış dünya (nesnel dünya) zihnimizin dışında ya da zihnimizden bağımsız olarak varolan şeylere gönderme yapılarak tanımlanırsa, işte dış dünyanın varlığına ve dış dünyanın nesnelere olarak düşünebileceğimiz fiziksel nesnelere ilişkin bilgimizin doğruluğuna ilişkin bir kuşku kendisini göstermektedir. Bu çerçevede kuşkucu, bir dış dünyanın var olup olmadığını bilmediğini, var olsa bile gerçekte neye benzediğini bilmediğini söyleyecektir. Bunu, fiziksel nesnelere varolduğuna ilişkin inancımızın kuşkulu olduğunu ortaya koyarak dile getirir. Duyu-verisi kuramının ana hatlarını ortaya koymadan önce, algı ve algısal bilginin önemine işaret eden; ancak dış dünyanın fiziksel nesnelere var olduğu inancını sarsmaya dönük bir strateji çerçevesinde kullanılan, Huemer'in verdiği bir örneği aktaralım:

Bir parmağınızı yüzünüzün önünde tutun. Parmağınıza odaklanın, fakat arkaplandaki uzak bir nesnenin de görüş alanınıza eşlik etmesine izin verin. Eğer bunu doğru yapıyorsanız, arkaplandaki nesne iki tane ve bulanık gözükecektir. Eğer şimdi arkadaki nesneyi odağınıza alıp ona dikkat kesilerseniz, görüş alanınızdaki parmağınız iki tane ve bulanık görünecektir (Huemer, 2001: 1).

Bunun bilimsel bir açıklaması olsa da, esas sorun bu olgudan çıkarılan algı ve gerçeklik arasındaki ilişkiye dair felsefi içerimlerin bizi nereye yönlendirdiğidir. Elbette bu çifte görüntü (double vision) olgusundan fiziksel dünyada yüzümün önünde gerçekten iki tane parmak olduğu sonucu çıkmaz. Ancak soru şudur: Bir şeyden iki tane gördüğümüze göre, bu iki tane olan şey nedir? (2001: 1). En azından görüntülerden birisi nedir? Soru sorulurken bile çift olarak görülen parmaklardan her ikisi de 'görüntü' olarak sunulmaktadır; çünkü gördüğümüz her iki parmağın da zihnimizde bir tasarımı (imgesi) vardır. İşte söz konusu algılama, bu noktada bir duyuusal deneyim olarak zihinde bir tasarım oluşturma süreci olarak düşünülür. Bunun nedeni düşüncemize kök salmış bir felsefe geleneğinde ya da alışkanlığında yatmaktadır. Dolayısıyla yirminci yüzyılda yaygınlaşan duyu-verisi terimi de, söz konusu geleneğin bir devamı olarak düşünülebilir. Zaten 'duyu-verileri' teriminin, Descartes, Locke ve Berkeley'deki 'idea', Hume'daki 'impression', Kant'taki 'vorstellung' ve Mill'deki 'sensation' terimlerinin daha çağdaş bir karşılığı olarak önerildiği (Denkel, 1998: 67) düşünülecek olursa; bu bağlantı daha açık bir şekilde görülecektir.

Çifte görüntü örneğine dönecek olursak, söz konusu algılamada bizim doğrudan ayırdında olduğumuz şey, fiziksel parmak değil; zihnimizdeki tasarımıdır. Tek bir parmağı, çift ve bulanık olarak görmenin açıklaması bu şekilde verilir. Görsel alanımızda bulunan ve odağa alınan parmağın odaktan çıkarıldığında geçirdiği değişim görüntüsel olarak ele alınmanın dışında bir açıklamaya izin vermiyor gibidir. Eğer iki tane ve bulanık görülen parmaklar zihindeki bir imge

ise, parmağımıza odaklandığımızda gördüğümüz şey de zihinsel bir tasarım olarak düşünölmek durumundadır. Eğer algılamada dolaysız olarak farkında olunan şey zihinsel bir tasarım olarak ortaya konulacak olursa, bu zihinsel tasarımların dışında fiziksel olarak varolan şeylerin bilgisine nasıl ulaşılıyor? Bu soruyla zihnimizden bağımsız olarak varolan bir dış dünyanın (nesnel dünya) gerçekliği ve bilgisi sorunu gündeme gelmiş olur. Tek bileceğimiz şey dünyaya ilişkin zihinsel tasarımlarımız mıdır? Bu söz konusu dünya da öznel bir dünya olmak durumundadır. Dış dünyaya ilişkin bilgimiz algı perdesi tarafından engellenmekte ve en iyi durumda dolayım lanmaktadır.

İşte buna Ayer algılama sorunu demektedir ve söz konusu sorun dış dünyanın varlığına ilişkin kuşkucu bir pozisyonu ifade eder. “Algılama sorunu, şüphecinin ortaya koyduğu biçimiyle, herkesin algıladığımızı kabul ettiği fiziksel nesnelere varolduğu inancının doğruluğunun gösterilmesi sorunudur” (Ayer, 1984: 9). Algılamada dolaysız olarak verilenle, yani yola çıktığımız apaçıklıkla, ulaşılan çıkarım sonucu arasında, mantıksal olarak şaşırtıcı bir boşluk bulunmaktadır. Şöyle düşünebiliriz: Bir parmak ya da iki parmak görüyor (algılıyor) olmakla, parmağın fiziksel dünyada var olduğunu söylemek arasında mantıksal bir boşluk vardır. Algılama nesnesinden fiziksel nesneye geçiş, bir tür nesneden başka bir tür nesneye geçiş olarak görölmektedir ve işte burada duyu-algısından yola çıkarak fiziksel nesnelere varolduğu iddiasının bir mantıksal çıkarım yoluyla yapıldığı söylenmektedir. Algıya dolaysız olarak verilen şey (ide, izlenim, tasarım ya da duyu verisi), yitici bir şey olduğundan ve yalnızca bir gözlemciye ve bir duyuya özgü olduğundan, algılanabilir olan şeye fiziksel nesne denmesi uygun olmaktadır (Ayer, 1984: 10). Zira dış dünyanın fiziksel nesnelere bir tek duyumdan ve bir tek gözlemciden daha çoğu için erişilebilir olan şeyleri içermeli ve herkesçe bilenebilir olma özelliğini taşımalıdır. Bu noktada sorun, bizim doğrudan algıladığımız şeylerle, fiziksel nesnelere arasındaki ayırım sorununa dönüşmektedir. Zihnimizden bağımsız, yani algılamamızdan bağımsız bir dış dünyanın varlığı sorunu, algı (duyu-verisi) ve olgu (fiziksel nesne) ayırımını doğurmaktadır. Algı felsefesinin temel sorunlarını yönlendiren duyu-verisi kuramı da fiziksel (materyal) nesnelere değil, duyu-verilerinin doğrudan algılandığını ve tanıma (acquaintance) yoluyla bilindiğini (Russel, 1972: 152); fiziksel nesnelere ise görünömlerinin bir kümesi (175), yani bir bakıma duyu-verilerinden kurulan mantıksal yapılar (Denkel, 1998: 66) olduğunu savunmaktadır.

Duyu-verisi kuramını asıl yönlendiren motivasyon ise, tam da bu bağlamda yanılısamaya dayanan argüman olarak karşımıza çıkar. Bu argümanın birçok versiyonu olsa da, argüman temelde yanılısama (illüzyon) ve sanrı (halüsinasyon) olarak adlandırılan algılama deneyimlerini anlamlandırabilme çabasının bir sonucunda oluşturulmuştur ve duyu-verisi kuramının geliştirilmesi ihtiyacının ana nedeni olarak görölebilir. Bu argüman temelde nesnelere farklı gözlemcilere ya da farklı koşullar altındaki aynı gözlemciye farklı görünömlerinden yola çıkar (Ayer, 1984: 12). Örneğin

madeni bir para bir bakış açısından yuvarlak, başka bir bakış açısından ise elips şeklinde görünür; düz bir çubuk suya batırılınca kırık gibi görünür ya da belirli ilaçların etkisi altında şeylerin rengi farklı görünür. Yine ayna imgeleri, çifte görüntü olgusu ve halüsinasyonlar da (seraplar vb. gibi) benzer örnekler olarak kullanılabilir (Ayer, 1963: 3). Suya batırılmış bir çubuğun kırık görünmesine rağmen düz olduğunu biliriz, yani kırıklık çubuğun gerçek bir niteliği değildir. Algılamada (yanılsama durumunda) doğrudan farkında olduğumuz şey fiziksel nesnenin bir parçası ya da niteliği değildir. Aynı şekilde çölde görülen bir serap durumunda, aslında herhangi fiziksel bir şey algılanmamaktadır. Fakat yine de bu algılamada (sanrı durumunda), gerçek bir vaha olsaydı ve ona bakılsaydı deneyimlenecek olan şeye benzer bir deneyim söz konusu olurdu. İşte bu örneklerde deneyimlenen şey, doğrudan (dolaysızca) algılanan şeyler olarak 'duyu-verisi' olarak adlandırılmıştır (1963: 4-5).

Ancak fiziksel nesnelerin olduklarından başka türlü görünebildikleri olgusundan yola çıkarak, onu gerçekte hiçbir zaman olduğu gibi algılamadığımızı söylemek de olanaklı değildir. Kaldı ki, doğrudan algılanan şeyin fiziksel nesnel olmayıp, yalnızca duyu-verileri olduğunu iddia etmek de inandırıcılıktan uzaktır. Eğer fiziksel nesnenin kendi doğru kılığında görüldüğü durumla, böyle görünmediği durumlar arasındaki farkı ayırt etmeye yarayacak bir şey yok ise; ve aldatici olmayan bu görünüşlerden yalnızca birisi ise, nesnenin kendi doğru kılığında görüldüğü durum dışındaki her durumda, doğrudan algılanan şeyin fiziksel nesnenin kendisi olmadığını kabul etmek durumunda kalırız (Ayer, 1984: 13-14). Yani Ayer'e göre fiziksel nesnel kimi zaman gerçekte olduğu gibi algılanabilir kabul edilse de, doğrudan algılanan şeyin, başka bir şey olduğu sonucuna varılır ve böylelikle duyu-verileri kuramının içine sokulmuş olur. Argümanın inandırıcı gücü, bir fiziksel nesnenin olduğundan başka türlü görüldüğünde, onun kendisinin doğrudan algılanmadığı kuralı kabul edildiğinde söz konusu olabilmektedir (1984: 14). Sanrı görme durumlarında ise, görülen bir şey olduğu yok sayılamayacağından, duyu-verilerinden söz etmek kaçınılmaz gibi görünmektedir. Sonuç olarak Ayer şunları söyler: "Demek ki fiziksel nesnelere gerçekten, fakat dolaylı yoldan, algılandıklarını söyleyerek güçlüğü çözmek için bir girişim yapılabilir. O zaman, doğrudan algılanan şey, varoluşunun gözlemcinin sinir sistemine bağlı olması yüzünden, bir duyu-verisi olarak kabul edilebilir" (1984: 17).

Peki, duyu-verisi teknik terimini nasıl anlamalıyız? "Bir kimsenin, kendisine, bir fiziksel olayı ya da bir cismin yüzeyinin bir bölümünü kavrıyormuş gibi görünen her deneyde, gerçekten kavradığı o tikele bu adı veriyoruz" (Broad, 1984: 73). Russell ise duyu-verilerini açıklarken söz konusu tikelerin tanıma (acquaintance) yoluyla bilindiğini söyler (Russell, 1912: 44). Renkler, sesler, kokular, sertlik vb. gibi duyumda dolaysız olarak bilinen şeyleri duyu-verisi örnekleri olarak gösterir. Fiziksel nesnelere kendisinin ise duyu-verisi olamayacağını ve onlar hakkında bir şeyler bilebilecek isek, ancak söz konusu doğrudan algılanan duyu-verileri yoluyla bilebileceğimizi ve bunun betimleme (description) yoluyla yapılabileceğini

düşünür (1912: 12). Broad benzer şekilde duyu-verilerini, tikellerin kavranışı (prehension) olarak ortaya koyar ve kırmızılık, cızırtı, sıcaklık vb. gibi fiziksel olaylarda kavranıyormuş gibi görünen niteliklerin, gerçekte fiziksel-olmayan tikellere ilişkin (duyu-verileri) olduğunu söyler. Örneğin kırmızı duyu-verisi, kendisini duyulur biçimde kırmızı olarak sunar (Broad, 1984: 73-74). Duyu-verilerinin doğasına ilişkin birçok spekülâtif tartışma olmasına karşın, kuramın ortaya konuluşu açısından önemli olan duyu-verilerinin fiziksel nesnelere olan ilişkisidir. Duyulur olarak sunulan duyu-verisi bir bakıma, fiziksel nesne ile 'belirtisi olma' (manifestation) bağıntısı içinde bulunuyor şeklinde düşünülmektedir (Moore, 1984: 106). Ancak daha da önemlisi duyu-verilerinin algılama edimiyle olan ilişkisidir. Bu ilişkide algı ediminde duyulur niteliklerin sunulduğu işlevi yerine getirilir ve fiziksel (materyal) nesnelere atfedilen yargılarda bulunmamıza yardımcı olunur (Price, 1964: 104). Fakat bize dış dünya hakkında doğrudan bir şey sunmadıklarından, fiziksel nesnelere farklı olarak konumlandırılırlar.

İşte bu çerçevede duyu verileri fiziksel-olmayan entiteler olarak kabul edilir. Örneğin bir domatese ilişkin kırmızılık deneyimi, fiziksel bir nesne olamaz ya da fiziksel nesnenin yüzeyinin bir parçası olmak zorunda değildir. Zira yanılısıma ya da sanrı etkisi altında da yine kırmızılık deneyimi yaşanabilmektedir. Gerçekten fiziksel bir nesnenin varlığından emin olunamasa da, kırmızılık deneyimimden kuşkulanamam. O halde gerçekte bulunmayan bir şey kırmızı olamayacağına göre, söz konusu algılama deneyiminin nesnesi fiziksel olmayan tikeller olarak duyu verileridir (Price, 1964: 105). Bu doğrultuda yanılısamaya dayanan argümanın temel amacı, sıradışı durumlarda algıladığımız şeyin duyu-verileri olmasının yanı sıra, algıladığımız her şeyin duyu-verileri olduğunu iddia etmektir (Austin, 1962: 20). Bu geçişi daha açık bir şekilde anlayabilmek için algılamaya nasıl yaklaşıldığının ayrıntılandırılması gerekmektedir.

Farklı duyu-algısı deneyimleri, genel olarak algılama edimi olarak duyu organlarımız yoluyla bir şeyleri algılama yetisinin bir sonucu olarak düşünülebilir. Bu deneyimler belli düzeylerde doğru ya da başarılı bir şekilde gerçekleşir. Tam olarak başarılı algılama durumları, gerçeğe uygun (veridical) algı olarak tanımlanır. Bu durumlarda algılanan ya da görülen nesne, doğru bir şekilde görülür, yani gerçekte olduğu şekliyle algılanır. Yanılısamada (illusion) ise, nesne yanlış ya da olduğundan farklı bir şekilde algılanır. Örneğin yanılısıma etkisi altında yuvarlak bir nesne elips veya kırmızı bir gül pembe olarak algılanıyor gibi deneyimlenir. Sanrıda (hallucination) ise, gerçekte olmayan bir şey algılanıyormuş gibi bir deneyim söz konusudur (Fish, 2010: 3). Gerçeğe uygun algı, yanılısıma ve sanrı durumlarının üçü de algısal deneyim olarak kabul edilmek durumundadır. Fish algıya ilişkin kuramların ana problemlerini netleştirmek için şöyle bir örnek verir.

... Şu üç durumu düşünün: pembeye boyanmış bir fili görmekte olan bir öznenin durumu; bir yanılısıma etkisi altında boyanmamış fakat aynı fili

pembe olarak gören bir özne (hayvanat bahçesindeki yeni bir deneysel ışıklandırılmadan kaynaklı olabilir); bir sanrı etkisi altında hayvanat bahçesinde olduğunu zanneden ve pembe bir fil gören bir özne (2010: 4).

Bu üç durumda da (gerçeğe uygun algı, yanılsama ve sanrı), söz konusu algı deneyimleri birbirinden ayırt edilemez gibi durmakta ve üç kategori için de algılama ediminde deneyimlenen zihinsel durumun aynı olduğu gözükmektedir.

İşte duyu-verisi kuramı, fenomenolojik olarak birbirinden ayırt edilemeyen algı, yanılsama ve sanrı durumlarının ortak bir zihinsel duruma sahip olduğunu varsaymaktadır. Ortak faktör ilkesi olarak adlandırılan bu ilkenin (2010: 4) yanı sıra kuram, kritik bir ilkeyi daha kabul eder. “Belirli bir duyulur niteliğe sahip olan bir şey bir özneye duyulur olarak görünüyorsa, öznenin farkında olduğu bu niteliği taşıyan bir şey vardır” (2010: 6). Bu şekilde formüle edilen ilke de fenomenal ilkedir ve bilinçli bir farkındalığa işaret eder. Bu ilkeye göre örneğin yanılsama ya da sanrı etkisi altında da olsam, bir şey bana pembe olarak görünüyorsa (pembelik bana fenomenal olarak sunuluyorsa), farkında olduğum pembe olan bir şey gerçekten de var olmalıdır. İşte duyu verisi kuramı, ortak faktör ilkesi ve fenomenal ilkeyi birlikte kabul ederek, her türlü algılamada (doğrudan) farkında olduğum şeylerin hepsini duyu-verisi olarak iddia edecek bir sonuca ulaşır. Zira algısal deneyimler birbirinden öznel olarak ayırt edilemiyorsa, bunlar aynı şeyin algısal deneyimleridir.

Fenomenal ilkeye göre, yanılsama ve sanrı durumlarında görsel deneyimde farkında olunan şey duyu-verileri ise, yani fiziksel nesnenin kendisi değil ise; duyu-verileri öznenin farkında olduğu zihinsel (mental) nesnelere. Ortak faktör ilkesi doğrultusunda da, gerçeğe uygun (veridical) algılamada da farkında olunan şeyler yine duyu-verileri olarak konumlandırılmak durumundadır. Kuram algılamaya ilişkin önemli birtakım sorunları çözerken, özel mental nesnelere duyu-verilerini postüle etmek zorunda kalmıştır. Hatta edim-nesne kuramı (act-object theory) olarak da adlandırılarak, varolan bir nesneye (duyu-verisi) yönelen bir algılama ediminin analizine işaret edilmiştir (Fish: 2010: 16). Bu noktada fiziksel olmayan nesnelere duyu-verilerinin, ne türden entiteler olduklarına ilişkin spekülasyonlara açık olduğu şeklinde itirazlarda bulunulmuştur.

Örneğin bir duyu-verisinin süresini nasıl belirleriz? Bir kırmızı yüzeye bakarken gözlerimi kırpsam, ayrı ayrı zamanlarda iki duyu-verisi mi vardır, yoksa akışı kesintiye uğrayan bir tek mi? Görüş alanında bir değişiklik olursa duyu-verisi değişmiş midir, yoksa onun yerine başkası mı geçmiştir? Eğer ikincisiyse, hiçbir değişiklik gözlemlenmediği zaman bir duyu-verisinin, tam onun gibi, yerine başkasının geçmemesi için bir sebep var mıdır? (Barnes, 1984: 121).

Bu türden soruların yanıtlanması empirik yoldan olanaklı değildir ve bu durum tam da Barnes'e göre duyu-verilerinin fiktif entiteler olduğunu

göstermektedir (Barnes, 1984: 122). Dolayısıyla duyu-verisi kuramı bu türden zorluklarla karşı karşıyadır ve aslında algılama deneyimiyle ilgili açıklanması gereken sorunlar, duyu-verilerinin varlığını savlamayı gerekli kılmaz.

Duyu-verisi Kuramının Eleştirisi:

Duyu-verisi olarak adlandırılan entitelere ilişkin yapılan karşı çıkış şu argüman yoluyla sağlanmaktadır:

- i. Gülü görüyorum.
- ii. Gül bana pembe görünüyor.
- iii. Gül kırmızıdır.
- iv. O halde, bir pembe duyu-verisi görüyorum (Barnes, 1984: 125).

Gördüğüm şey pembe göründüğüne ve gül de pembe değil, kırmızı olduğuna göre, algısal deneyimimde gördüğüm şey gül olamaz. Ancak pembe olan bir duyu-verisi olabilir. Bu argümantasyon kuramın temel tezini ortaya koymaktadır; ancak Barnes'a göre sonuç, öncüllerden zorunlu olarak çıkmamaktadır. " ... yalnızca bir şeyi gördüğüm, onun pembe görüldüğü ve onun kırmızı olduğu gibi üç olgudan, nesnenin bana pembe görüldüğü yerde pembe bir şey vardır sonucunu çıkaramam" (1984: 125). Ayrıca Barnes'e göre sonuç, birinci öncül (i) ile çelişiktir. Buradaki varsayım, edimsel olarak kırmızı renkte olan bir gülü görüyor olsaydım, onu zorunlu olarak kırmızı olarak görmem gerektiğidir. Ve yine bu varsayım da ikinci (ii) ve üçüncü öncül (iii) ile çelişmektedir. Zaten duyu-verisi kuramcıları da, aslında gülü (bir fiziksel nesne olarak) görmediğim gibi tuhaf bir düşünceye yönelmek zorunda kalmışlardır. Dış dünya (fiziksel nesnelere) ile algılama edimi (duyu-verileri) arasına çekilen 'algı perdesi' denilen engel bu yaklaşımda kendisini göstermektedir. Yani duyu-verilerinin fiziksel nesnelere bilgisini nasıl sağlayacağı konusunda doldurulamayan bir boşluk vardır. Bir çözüm girişimi olarak şu yaklaşım öne sürülmektedir:

... nesnelere duyu algısında genellikle taşıdıkları nitelikleri taşıyor görünürler; gerçekte taşımadıkları nitelikleri taşıyor görüldükleri durumlarda, bu örnekleri, onların taşıdıkları özellikleri, değişik derecelerde, taşımaktan geri kalmaları olarak görmek daha uygun olur ve bu tür taşımaktan geri kalmaları da, onların, içinde algılandıkları koşullarla açıklanır (1984: 134).

Bu çerçevede Barnes, 'görüntü' (appearance) ya da 'görünen şeyler' (things appearing) terimleri içinde konuşmanın, duyu-verisi kuramının varsayım zorunda kaldığı fiziksel-olmayan fiktif entitelere bertaraf edebileceğini düşünür. Görüntü (appearance) dili yoluyla, bir şeyin yalnızca olmadığı gibi değil, olduğu gibi de görünebileceği ve bir şeyin olmadığı gibi görünüşünün, onun olduğu gibi görünüşünden bir sapma olarak düşünülmesini önerilir. Zaten Ayer de, duyu-verisi kuramının, aslında şeyler üzerine (özellikle yanılısma ve sanrı durumları

için) yeni bir konuşma biçimi; yalnızca alternatif bir dil olduğunu savlar (Barnes, 1984: 115, 122). Algıya ilişkin düşünürken ve analiz yaparken söz konusu duyu-verisi yaklaşımının aslında teknik bir dil kullanma kararını gösterdiğini ve bu dilin uzlaşımalarının daha iyi anlaşılmasına çabaladığını söyler. Aksi takdirde kuram, kurtulmayı başardığı birçok sorundan daha az güç olmayan daha fazla spekülasyonlara yol açarak kendi inceleme alanını boşa çıkaracaktır (Ayer, 1963: 57).

Dolayısıyla duyu-verisi kuramının kullandığı fenomenal ilke, fiziksel-olmayan zihinsel nesnelere varlığını kabul etmeye götürmüştür. Ancak bir şeyin bana belli bir şekilde görünmesi, bu şeyin öyle olduğu sonucunu ya da öyle bir şeyin ayrı bir entite olarak var olması gerektiği sonucunu çıkarmayı zorunlu kılmaz.

Bu gül kırmızıdır. Oysa ben şu anda pembe bir görüntü görüyorum. Demek ki, gördüğüm, kırmızı olan gülün kendisi olamayacağına göre, olsa olsa pembe renkte olan duyu-verisidir. Bu düşünce, gerçek ve görüntüsü arasındaki ayrımı büsbütün derinleştirmekte, hatta algımızın konusunu bile gerçekten görüntüye indirgemektedir. ... Duyu-verileri, bir görüntü alanının felsefi düşünce içinde 'nesnelleştirilmesi' ve 'somutlaştırılması' ile elde edilen bu aldatıcı kavramdır. Bu kavram duyu deneylerini bir soyut içerik olarak değil de bir nesne olarak yorumlayarak elde edilmiştir (Denkel, 1998: 68).

Duyu-verisi kuramının yol açtığı güçlükler ve ele alınan eleştiriler, algısal deneyimin analizinde söz konusu yaklaşımın ya revize edilmesi gerektiğini ya da alternatif yaklaşımların geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. İşte kurama karşı yapılan güçlü eleştirilerden birisi olan algılamaya ilişkin adverbial kuram, hem şimdiye kadar ortaya konulan görüntü (appearance) dili opsiyonunu bir adım daha ileriye taşıyor gibi durmakta hem de alternatif bir çözüm önerisi sunmaktadır.

Adverbial Kuramın Yaptığı Eleştiri:

Algısal deneyimin alternatif bir analizi olarak sunulan ve adverbial analiz olarak kuramın temeline yerleştirilen analiz, sorunu belirli türden bir fiziksel-olmayan nesneyi (duyu-verisi) algılamak şeklinde görmek yerine, belirli bir tarzda (manner) algılama sorunu olarak ele almaya odaklanır. Duyu-verisi yaklaşımının standart görüşüne göre, yanılsama, sanrı, ardışık görüntü (after-image), çifte görüş gibi deneyimlerde; algılayan kişinin bu görünüşleri duyumlamadığı zamanlarda duyu-verilerinin varolamayacağı olgusu üzerinde durulur. Adverbial kuram söz konusu durumları, algılamada kişinin duyumlama tarzına veya kipine ilişkin bir sorun ve fiziksel olaylar hakkında iddialar olarak ortaya koyar. Dolayısıyla zihinsel nesnelere ortaya atmaya gerek kalmaz (Tye, 1984: 196). Örneğin 'P, F duyu-verisine (duyumuna) sahiptir' şeklindeki bir iddia, adverbial olarak şöyle dönüştürülür: 'P, F tarzında duyumlar' veya 'P, F gibi duyumlar.' (Tye, 1984: 196).

Bu çerçevede adverbial kuramın, "belirli bir duyulur niteliğe sahip olan bir şey bir özneye duyulur olarak görünüyorsa, öznenin farkında olduğu bu

niteliği taşıyan bir şey vardır” şeklinde ortaya konulan fenomenal ilkeyi reddettiği görülmektedir (Fish, 2010: 33). Amaç duyu-verisi kuramının önerdiği zihinsel entitelere ihtiyaç bırakmayan bir yaklaşım sunmaktır. Adverbial dönüşümlerin ortaya çıkardığı anlayışı daha açık bir şekilde ortaya koyabilmek için örnekleri ayrıntılandırmak gerekmektedir. Bu noktayı aydınlatmak için Fish, yüzey yapıları benzer olan iki farklı tümce örneği verir:

i. “Lucy ağır bir çantaya sahiptir.”

ii. “Dave enerjik bir oyun sergiledi.” (2010: 34).

İlk tümce eğer doğruysa, ontolojik olarak sözü edilen nesnenin varlığı da ortaya konulmuş demektir. Yani Lucy’nin sahip olduğu bir çantanın fiziksel varlığından bahsedebiliriz. Benzer yüzey yapıya sahip olduğu için, ikinci tümcede de sözü edilen ‘oyun’un bir nesne olarak görülmesi gerekir, ki fiziksel bir nesne değildir aslında. Her iki tümcede de edim ve nesne ilişkisi vardır. Tümcelerdeki sıralama özne, sıfat, isim ve fiil şeklindedir. Ayrımı ortaya koyabilmek için adverbial kuram, tümceleri adverbial bir dönüşüme tabi tutar. İsim filleştirilir, sıfat zarf (adverb) haline getirilir. Bu yolla ikinci tümcenin çevirisi, anlam değişimine uğramaksızın şu şekilde ifade edilebilmektedir:

ii (çev.) “Dave enerjik bir biçimde oynadı.”

İlk tümce için ise adverbial dönüşüm kuralları uygulandığında karşımıza şöyle bir tümce çıkar:

i (çev.) “Lucy ağır bir biçimde çantaladı”.

İkinci tümcenin aksine bu çeviri, çevrilmeden önceki tümcenin anlamını koruyamamaktadır. Adverbial kuramın iddiası şudur: Dönüşümün yapılamadığı durumlarda, gerçekten de orijinal tümcelerde geçen nesnelerin varlığından ontolojik olarak söz edebiliriz. Dönüşümün yapılabildiği tümceler ise, nesnelerin varlığına bağlanmanın ya da gönderme yapmanın gerekli olmadığını göstermektedir. Bunlar bir tür konuşma biçimleridir. İlk örnek tümcede fiziksel bir nesneden söz edilirken, zarf kullanarak modifiye edilebilen ikinci örnek tümcede oynama biçiminden söz edilmektedir. Yani aslında ifade edilen edimin gerçekleşme tarzıdır (2010: 34-35).

Bu çerçevede duyu-verilerine ilişkin ifadelerin anlam değişimine uğramaksızın adverbial dönüşümlerinin yapılabildiği savlanmaktadır. Bu da ikinci örnek tümcede olduğu gibi ontolojik olarak bir nesne varsaymanın gerekli olmadığını gösterir. Örneğin bir kişinin pembe bir duyu-verisine sahip olması ya da pembe bir duyu-verisi duyulduğunun söylenmesi, kişinin duyulmasının pembe bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir.

i. “Paul pembe bir duyu-verisine sahiptir.”

i (çev.) “Paul pembe bir biçimde duyular.” (2010: 35).

Dolayısıyla adverbial kuram görsel algılama deneyimlerini, duyu-verilerinin algılanması olarak değil; belirli biçimlerde algılama yolları olarak açıklamaktadır. Böylece duyu-verisi kuramının içine girdiği dolambaçlı yollara hiç girmemekte ve gereksiz yere ontolojik entiteleri çoğaltmamaktadır. Yanılsama ve sanrı durumlarında, algıladığımız nesne değişmemekte ve algılamakta olduğumuz şeyin fiziksel nesne olmayıp başka türden bir şey olduğu savlanmamakta, nesneyi algılama tarzımızın değiştiği şeklinde bir yaklaşım sunulmaktadır. Bu yolla pembe bir ışık altında algılanan kırmızı bir gülün pembe olarak görünmesi olgusunu açıklamak için, pembe bir duyu-verisinin varlığını postüle etmeye gerek yoktur. Adverbial kurama göre, kırmızı bir gülü pembe bir biçimde algıladığımızı söylemek sorunsuz olarak durumu açıklamaktadır. Barnes'in görüntü dilini hatırlayacak olursak adverbial kuram, şeylerin farklı şekillerde görünmesinin (appearing), algılama biçimiyle (way of sensing) ilgili olduğunu söyleyecektir.

Bu bağlamda Ayer'in algılamaya ilişkin analizleri de adverbial kuramın yaptığı vurguya yakın durmakta ve şu pasaj benzer bir kaygıyı dile getirmektedir:

Nesneleri her zaman oldukları gibi algılamadığımızı, kimi kez onları yalnızca daha önce oldukları gibi, kimi kez de ne şimdi ne de daha önce oldukları gibi gördüğümüzü; gördüğümüz ya da algıladığımız şeyin varolmayabileceğini ya da gerçekte hiçbir şey algılamadığımız bir zamanda bir şey algılamakta olduğumuzu sanabileceğimizi; ve algıladığımız fiziksel nesnelerin, özelliklerinden kimilerini, bir bölümüyle, bizim onları algılamamıza eşlik eden koşullardan almış olabileceklerini; söylemeye hazır olmalıyız. Bu kabullerden sonuncusu belki de en zor olanıdır, fakat bu da, başka kabullerle birleştiği zaman bile, yeni uslamlamalara gerek duymadan kendimizle fiziksel dünya arasına bir duyu-verileri perdesi çekmeye götürecek kadar zor bir kabul değildir (Ayer, 1984: 20).

Duyu-verisi kuramının yol açtığı sorunlardan kurtulmak için odağa alınması gereken algılamamın nesnesi değil, algılama biçimidir. Hatta sanrı durumlarında da, algılanan bir nesne olmasa da belli bir yolda algılama söz konusu edilebilir. Yani belirli bir nitelikte bir algısal deneyime sahip olmanın koşulu, deneyimin belirli bir nitelik tarzında gerçekleşmesidir. Bu açıklamayla fiziksel nesnelere algılama arasına çekilen perde de kaldırılabilen, dış dünyanın nesnelerinin doğrudan farkındalığının olanaklı olabileceğini savunan realist bir pozisyona yerleşmek daha kolay bir şekilde savunulabilir hale gelmektedir.

Böylece algısal deneyimin açıklanmasında hem duyu-verisi kuramı güçlü bir şekilde eleştirmek hem de alternatif bir çözüm önerisi ortaya konulmaktadır. Dolayısıyla adverbial eleştiri, duyu-verisi kuramının ürettiği sözde sorunlarla boğuşmanın önünü kesmektedir.

Başlangıçta çifte görüntü (double vision) ile ilgili Huemer'in verdiği örneğe dönecek olursak, yüzümün önünde tuttuğum tek parmağın iki tane gözükmesi

durumunda, görmekte olduğum parmaklardan birisinin fiziksel-olmayan bir entite (duyu-verisi) olduğunu savlamak yerine; tek bir parmağı iki taneymiş gibi (iki tane biçiminde) algılamakta olduğumu iddia etmek daha makul bir yaklaşım olmaktadır. Zira yüzümün önünde görülebilecek iki tane şey (nesne) yoktur (2001: 130). Tek bir fiziksel parmak vardır ve bu iki farklı yerdeymişcesine ve bulanık bir biçimde (manner) algılanır. Adverbial kuram çerçevesinde durum, görsel deneyimin gerçekleşme biçimiyle ilgilidir. Parmağıma değil de, arka plandaki başka bir şeye odaklandığım için algılama biçimim değişir. Dolayısıyla duyu-verisi kuramı bu görsel deneyimde görülen şeylerin duyu-verileri olduğunu iddia etmekle, parmağın nasıl algılandığına (algılanma biçimine) değil de, algılanmakta olan parmağa (nesneye) odaklanmakla; 'parmağın işaret ettiğine değil, parmağın kendisine bakma' hatasına düşmüştür.

Kaynakça

- Austin, J. L. (1962). *Sense and Sensibilia*. London: Oxford.
- Ayer, A. J. (1963). *The Foundations of Empirical Knowledge*. London: MacMillan.
- Ayer, A. J. (1984). Algılama, *Algılama, Duyuma ve Bilme*. Vehbi Hacıkadıroğlu (Çev.). İstanbul: Metis.
- Barnes, Winston H. F. (1984). Duyu-Verisi Masalı. *Algılama, Duyuma ve Bilme*. Vehbi Hacıkadıroğlu (Çev.). İstanbul: Metis.
- Broad, C. D. (1984). Duyu-Algısı Üzerine İksel Birkaç Düşünce. *Algılama, Duyuma ve Bilme*. Vehbi Hacıkadıroğlu (Çev.). İstanbul: Metis.
- Denkel, Arda. (1998). *Bilginin Temelleri*. İstanbul: Metis.
- Fish, William. (2010). *Philosophy of Perception (A Contemporary Introduction)*. London and New York: Routledge.
- Huemer, Michael. (2001). *Skepticism and the Veil of Perception*. Rowman and Littlefield Publishers.
- Moore, G. E. (1984). Algılama Üzerine Birkaç Yargı. *Algılama, Duyuma ve Bilme*. Vehbi Hacıkadıroğlu (Çev.). İstanbul: Metis.
- Price, H. H. (1964). *Perception*. London: Methuen & Co. Ltd.
- Russell, Bertrand. (1972). Duyu-verilerinin Fizik ile Bağıntısı. *Mistisizm ve Mantık*. Ayseli Usluata (Çev.). İstanbul: Varlık.
- Russell, Bertrand. (1912). *The Problems of Philosophy*. London: Oxford.
- Tye, Michael. (1984). The Adverbial Approach to Visual Experience. *Philosophical Review*, Vol. 93, No. 2, Duke University Press.